

«Советская Россия». – С. 620. 25. Скобцов Д. Три года гражданской войны на Кубани. В 2-х книгах. Кн. 2. / Д. Скобцов. – Париж, 1962. – 133 с. 26. Справка управляющего Особым совещанием С. Безобразова по поводу обсуждения членами совещания вопроса о продолжительности необязательных сверхурочных работ на предприятиях фабрично-заводской, горной и горнозаводской промышленности // Журналы заседаний Особого совещания при Главнокомандующем Вооруженными Силами на Юге России А. И. Деникине. Сентябрь 1918-го – декабрь 1919 года. – М.: РОССПЭН, 2008. – С. 835–836. 27. Федюк В. Деникинская диктатура и ее крах: Учебное пособие / В. Федюк. – Ярославль: Яросл. гос. ун-та, 1990. – 72 с. 28. Циркулярное письмо зафронтового бюро уездным комитетам КП(б)У и ревкомам о борьбе в деникинском тылу // Из истории гражданской войны в СССР. Т. 2 (март 1919 – февраль 1920 гг.). – М.: Изд-во «Советская Россия». – С. 624–625. 29. Черниченко М. «Спекуляция празднует свою вакханалию»: образы спекуляции и спекулянта в периодической печати Белого Юга России / М. Черниченко // Новый исторический вестник // 2013. – № 38. – С. 70–87. 30. Черниченко М. Кризис денежного обращения в тылу войск генерала Деникина в освещении печати Белого Юга России / М. Черниченко // Новый исторический вестник. 2014. – № 39. – С. 70–89.

Николай Глибишук

ПРОМЫШЛЕННО-РАБОЧАЯ ПОЛИТИКА ПРАВИТЕЛЬСТВА А. ДЕНИКИНА

В статье автор рассматривает некоторые аспекты экономической политики правительства А. Деникина. Основное внимание акцентируется на мероприятиях деникинской администрации по налаживанию работы транспортной системы и решению вопроса рабочего класса. Анализируются законопроекты, которые касаются этих проблем. Также сравнивается рабочая политика «белых» режимов А. Деникина и А. Колчака.

Ключевые слова: гражданская война в России, «белое» движение, Вооруженные Силы Юга России, большевики, рабочий вопрос.

Mykola Hlibischuk

INDUSTRIAL RELATIONS POLICY OF DENIKIN'S GOVERNMENT

The author considers some aspects economic policy of Denikin's government. The main focus is made on the endeavors of his administration to establish the transportation system and to solve the labor problem. Bills concerning these issues are examined by the author. Moreover, the policies of White regimes, the ones of A. Denikins and A. Kolchak are compared.

Key words: civil War in Russia, the White movement, the Armed Forces of South Russia, the Bolsheviks, the labor problem.

УДК 94:327

Володимир Волков

ЗАПОЧАТКУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ НА ПОСТІМПЕРСЬКОМУ ЄВРАЗІЙСЬКОМУ ПРОСТОРІ (1917–1920-ТІ РР.)

У статті висвітлюється зародження та діяльність українських громад на території колишньої Російської імперії. На основі друкованих джерел висвітлюється процес інституціалізації українства на Кубані та на Далекому Сході. З'ясовано, що результатом піднесення їх національно-визвольного руху стало утворення чисельних осередків українства та їх діяльності у сфері культурного просвітництва та політичної самоідентифікації.

Ключові слова: українство, діаспора, постімперський простір, Далекий Схід, Кубань.

Започаткування української діаспори в країнах світу закономірно пов'язують з відтворенням української державності наприкінці ХХ ст. Проте історія новітньої української державності бере свій початок на етапі національної революції 1917–1920-х рр. Саме тоді на геополітичному просторі постає самостійна українська держава.

Водночас силами вітчизняної інтелігенції, у тому числі й тієї її частини, яка проживала за новим кордоном, нації творчі процеси поширилися на місця компактного проживання українців на теренах колишньої Російської імперії. У самій Росії це були Москва і Санкт-Петербург, Дон, Кубань і Далекий Схід. Крім того, на Кавказі українські осередки само організовувалися в Грузії, Казахстані і Білорусі. Новостворені громадські інституції, ядро яких складали українські інтелектуали та діячі

культури, ставали тими центрами, навколо яких єдналися різні верстви українців. Поступово формувалася й мережа установ в регіонах. Осмислення цього етапу історії вітчизняної діаспори представляє собою одне з важливих завдань українських істориків і філософів, політологів і фахівців у галузі соціології.

Дослідженню історії української діаспори присвячено низку праць науковців. Зокрема, характерною рисою вітчизняної історіографії є її спрямованість на вивчення окремих регіонів компактного проживання українців в Російській Федерації. Так, А. Попок висвітлив процес зародження та розгортання перших українських поселень на Далекому Сході [1]. Окремо дослідник звертає увагу на особливості громадсько-політичного життя українців, які плекали національні традиції, перебуваючи за межами батьківщини.

Цікавою з точки зору статистичних показників та опису етнічних регіонів, сформованих українцями на теренах Росії, є праця В. Заставного [2]. У книзі висвітлено періодичність переселення українців до різних регіонів царської Росії та СРСР. На основі джерельного матеріалу автор показує зародження та розвиток етнічних регіонів українців в Росії, серед яких виділяється Кубань, Далекий Схід тощо.

У свою чергу, проблемі становища українців у Росії в умовах утвердження більшовицької влади присвячена праця В. Сергійчука [3]. Автор звернув увагу на своєрідний процес українізації на території Радянської Росії, що мав місце в середовищі компактного проживання українців і ніс оманливий характер.

Окремі дослідження присвячені українцям Північного Кавказу. Наприклад, Д. Білий у своїй роботі описує Кубань від моменту освоєння регіону першими українськими переселенцями до утворення республіки на початку ХХ ст. [4]. У свою чергу, П. Макаренко описує процес еміграції населення з Північного Кавказу, що відбувалася внаслідок проведення більшовиками реакційної політики [5].

Виходячи із згаданих досліджень, важливо комплексно показати процес заснування та діяльності українських громад на території Російської імперії. Звідси, метою дослідження є висвітлення суспільно-політичної активності українців в контексті революційних перетворень 1917–1920-х рр. на території Росії.

Відповідно до поставленої мети, необхідно виділити такі завдання: охарактеризувати передумови створення українських організацій в Російській імперії; відтворити процес становлення українських громад та умов їх функціонування в регіонах компактного проживання українців на території Росії; показати значення українського громадсько-політичного руху для подальшого формування української діаспори в Росії.

Слід зазначити, що 1917 р. став точкою відліку для революційних подій у Російській імперії. Поразка Росії у Першій світовій війні фактично підготувала підґрунтя для подальших перетворень в державі. Поряд із виникненням Тимчасового уряду та Рад робітничих та солдатських депутатів, в Україні сформовано власний керуючий орган – Центральну Раду.

Поява національно орієнтованої політичної еліти на батьківщині спричинила справжній ажіотаж в рядах українських переселенців на території Російської імперії. Так, 1 квітня 1917 р. у Петрограді в складі представників Товариства українських поступовців, українських соціал-демократів, українського революційного комітету, українських фракцій Рад робітничих і солдатських депутатів, українського студентства, робітників, товариства «Громада» утворено Українську Національну Раду. Головою виконавчого комітету обрано О. Лотоцького, а заступником М. Корчинського. Налагоджено зв'язок із Українською Центральною Радою [6, с. 3373]. Пізніше, Українська Національна Рада подала до Тимчасового уряду проект об'єднання українських територій з подальшим правом набуття автономного статусу. Так, планувалося об'єднати Київську, Подільську, Волинську, Полтавську, Чернігівську, Херсонську, Катеринославську губернії, прилеглі частини Таврійської, Воронезької, Курської, Бесарабської губерній [7, с. 9–10]. Фактично розпочато процес інституціалізації українства в Росії.

Серед більшості регіонів Росії, у яких проживали українці, спостерігалось національне піднесення. Так, на Далекому Сході (Зелений Клин) у містах Благовіщенську, Владивостоці, Хабаровську, Микольськ-Уссурійську, Свободному, Новокиївському масово утворювалися українські громади – осередки українства в регіонах. На 11(24) червня 1917 р. в Микольськ-Уссурійську скликано спільний Всеукраїнський з'їзд діячів і громади Далекого Сходу. Перед з'їздом були поставлені наступні завдання, скеровані на заснування далекосхідної української Ради. Окремо розглядалось національне питання, діяльність українських громад та шкіл [7, с. 3]. Окреслювалася необхідність наділення селян землею та проведення виборів членів Далекосхідної Української Ради. Планувалося також заснувати видавничі товариства [7, с. 4]. Таким чином, центральним координуючим органом українських громад була Рада, розташована в місті Хабаровську. До неї українцям рекомендовано звертатися з будь-яких питань, в тому числі освітніх

та земельних [8, с. 3]. Під час крайового з'їзду в місті також утворена «Далекосхідна Українська Учительська Спілка». Водночас, спостерігалось піднесення серед українських військових, що масово поверталися на батьківщину на тлі революційних подій. Зокрема, військове віче 7-го Заамурського прикордонного полку на зібранні солдатів та офіцерів постановило одностайно наступне: «прилучити голос до Центральної Ради; виступити за Українську республіку (як за найкращу форму влади), підтримати її широку автономію; вимагати від Всеросійських Установчих Зборів підтвердити право українців на самовизначення; вибрати посланців-депутатів на Український Військовий З'їзд, що мав відбутися 5 травня в Києві (постановлено відрядити туди 1 офіцера та 4 солдатів); надіслати відповідну постанову засідання Тимчасовому Уряду». Більшість українців далекосхідного краю не лишалися осторонь тих революційних подій, які вирували в Російській імперії. Зокрема, вони виявили бажання направити своїх представників до Установчих Зборів, а також вимагали перебудови Росії на засадах федеративної демократичної республіки [8, с. 2–3].

Місцеві жителі стверджували: «Нас українців тут 60 % в Зеленому Клину, цебто на 100 чоловік усякого люду приходиться 60 чоловік». За підрахунками від Приморської області з 5 делегованих депутатів в Установчі збори 3 мають бути українцями [8, с. 1].

Тим часом, українське національне життя вирувало і на Північному Кавказі (Малиновому Клині). 23–27 листопада 1917 р. відбувся 1-й Український з'їзд Закавказзя. Згідно з доповіддю голови з'їзду П. Куцяка ухвалено наступне: «звернутися до уряду Закавказької Республіки, аби той прийняв рішення про об'єднання із Українською Народною Республікою на федеративних засадах; звернутися також до українства на Кубані, Доні, Сибіру, щоб ті також єдналися із Українською Народною Республікою; Резолюцією з'їзду постановлено провести наступну сесію Краєвої Ради не пізніше січня 1918 р.» [9, с. 2].

Не залишалися поза увагою й освітні питання. У Тифлісі в 1917 р. проводилося зібрання українців-батьків. На цьому заході голова шкільної комісії Тифліської української громади доповів про діяльність української школи щодо впровадження навчального процесу рідною мовою. Зокрема, учнів поділили на групи, серед яких окремо навчалися діти від 6 років і гімназисти 3–5 кл. Навчання проводилося щоденно впродовж 4–6 год. [10, с. 2].

Згодом спостерігалася тенденція, пов'язана із асиміляцією українців, яких більшовики почали реєструвати за національною приналежністю як росіян. Відбувається наступ на українські сили. Так, на II-ому Українському з'їзді Закавказзя із доповіді скарбника Української Крайової Ради С. Бабича дізнаємося про перепони із розповсюдженням українських газет [11, с. 1].

Попри наявні складнощі національне піднесення спостерігалось і на Кубані. Цей регіон з самого початку розглядався більшовиками в якості постачальника хліба, а також як суходільний шлях до Кавказу [12, с. 4]. Так, упродовж 30 квітня – 3 травня у Катеринодарі відбулися збори козацтва, на яких утворено кубанський уряд – Кубанську Військову Раду. Новоутворена республіка шукала зв'язків із Українською Народною Республікою. Відповідно, 30 грудня 1917 р. на організованому з'їзді громадських діячів та представників українського населення Кубані прийнято рішення приєднатися на федеративних засадах до України. І вже 16 лютого 1918 р. відбулося проголошення самостійної Кубанської Народної Республіки, до складу якої увійшли Кубанська область, Ставропільщина, Терек, Дагестан і Чорноморська губернія. Пізніше, голова законодавчої ради Кубані, Рябовол, був убитий в Ростові-на-Дону у 1919 р. Кубань опинилася в скрутному становищі. Денікінські погроми та терор поступово змінилися більшовицькою агресією [13].

Центром Кубані було місто Катеринодар, яке довгий час перебувало під осадою більшовицьких військ. Врешті-решт, 17 березня 1920 р. столиця Кубані була захоплена. Як наслідок, радянська влада замість єдиного центру Кубано-Чорноморської області утворила сім адміністративних осередків. Районування проведено 1 жовтня 1924 р. [12, с. 9].

Більшовики намагалися зруйнувати традиційний господарський уклад українців Кубані. До приходу радянської влади кубанському козацькому війську належало 78,8 % земель на Кубані [12, с. 16]. Наявний продовольчий податок у 1923 р. перетворився в єдиний сільськогосподарський податок. Розпочато масовий вивіз жита, пшениці, ячменю. Для прикладу, якщо з усіх 14 російських губерній стягувалося 7,439 млн пудів хліба, то з Кубані – 10,8 млн пудів [12, с. 13]. Як наслідок, жорстка політика більшовицької влади спричинила масові еміграції з Кубані. Упродовж 1917–1919 рр. за кордон емігрувало близько 18 тис. осіб. Головна частина переселенців покидала країну через Крим із військами Врангеля, після чого потрапила на острів Лемнос [5, с. 38].

Таким чином, упродовж 1917–1920-х рр. відбувалася масова активізація українців, які проживали на території Росії. На основі українського етнічного масиву сформувалися цілі регіони компактних поселень наших співвітчизників, серед яких Північний Кавказ та Далекий Схід. Саме тому із проголошенням Української Народної Республіки розпочалося утворення українських громад на теренах Російської імперії. Ці організації стали національними осередками українців.

Визнаючи свою приналежність до України, українські переселенці формували власні політичні вимоги, які полягали у приєднанні до Української Народної Республіки та представництві в Установчих зборах. Усе це свідчить про високий рівень національної самосвідомості наших переселенців, які змогли створити само управлінські організації на території іншої держави. З цього часу стало можливим започаткування української діаспори в Росії, оскільки відбулася фактична інституціоналізація українських громад. Проте, діяльність українських осередків у Росії упродовж 1917–1920-х рр. потребує більш комплексного висвітлення. Саме тому дослідження історії української діаспори в Російській Федерації є питанням актуальним.

Список використаних джерел

1. Попок А. А. Громадсько-політичне та релігійне життя українців на Далекому Сході в ХХ ст. / А. А. Попок // Український історичний журнал. – 1998. – № 6. – С. 54–68.
2. Заставний Ф. Д. Східна українська діаспора / Ф. Д. Заставний. – Львів, 1992. – 176 с.
3. Сергійчук В. І. «Українізація Росії». Політичне ошукаство українців російською більшовицькою владою 1923–1932 роках / В. І. Сергійчук. – К.: Українська Видавнича Спілка, 2000. – 336 с.
4. Білий Д. Д. Українці Кубані в 1792–1921 роках. Еволюція соціальних ідентичностей: Монографія / Д. Д. Білий. – Львів – Донецьк: Східний видавничий дім, 2009. – 543 с.
5. Макаренко П. Про діяльність громади Кубанців в Чехословацькій Республіці від 1.11.1921 до 1.11.1926 / П. Макаренко. – Прага, 1927. – 326 с.
6. Енциклопедія українознавства. Словникова частина (ЕУ-ІІ). – Париж, Нью-Йорк, 1980. – Т. 9. – С. 3200–3600.
7. Сергійчук В. Етнічні межі і державний кордон України. Вид. 3-є, доповнене / В. Сергійчук. – К.: ПП Сергійчук М. І., 2008. – 560 с.
8. Хвиля України: Український щотижневий часопис. – 1917. – № 1.
9. Українська Народна Республіка: орган Української Ради на Закавказзі. – 1918. – № 3.
10. Українська Народна Республіка: орган Української Ради на Закавказзі. – 1918. – № 2.
11. Українська Народна Республіка: орган Української Ради на Закавказзі. – 1918. – № 11.
12. Макаренко П. Л. З життя Кубані під комуністичною владою в 1920–1925 рр. / П. Л. Макаренко. – Прага: Видання Громади Кубанців в Чехословацькій Республіці, 1927.
13. Самостійна Кубань. 94 роки проголошення незалежності//Історична правда – 16 лютого 2012.

Владимир Волков

УЧРЕЖДЕНИЕ УКРАИНСКОЙ ДИАСПОРЫ НА ПОСТИМПЕРСКОМ ЕВРАЗИЙСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ (1917–1920-Е ГГ.)

В статье освещается зарождения и деятельность украинских общин на территории бывшей Российской империи. На основе печатных источников освещается процесс институционализации украинства на Кубани и на Дальнем Востоке. Установлено, что результатом активизации их национально-освободительного движения стало создание многочисленных организаций украинцев и их деятельность в сфере культурного просветительства и политической самоидентификации.

Ключевые слова: украинство, диаспора, постимперское пространство, Дальний Восток, Кубань.

Volodymyr Volkov

ESTABLISHMENT OF THE UKRAINIAN DIASPORE ON THE POST-IMPERIAL EURASIAN REGION (1917–1920-IES)

The article highlights the origin and activity of Ukrainian communities in the former Russian empire. Based on published sources highlights the process of institutionalization of Ukrainians in Kuban and the Far East. It was found that the result of the rise of the national liberation movement was the creation of numerous centers of Ukrainians and their activities in the field of cultural enlightenment and political self-identification.

Key words: Ukrainians, Diaspora, post-imperial area, the Far East, the Kuban.